

Studiegebied Biotechniek
Opleiding Agro- en biotechnologie
Campus Waas

Het gebruik van honden in Animal-Assisted Interventions

Bachelorproef voorgelegd tot het behalen
van het diploma van
Bachelor in de Agro- en biotechnologie
Afstudeerrichting Dierenzorg

Door:
BAUKE VERBRUGGEN

Promotor:
ADINDA SANNEN

Mentor:
N.V.T.

Academiejaar 2015-2016

Dit proefschrift is een examendocument dat niet werd gecorrigeerd voor eventueel vastgestelde fouten. Zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van zowel de promotor(en) als de auteur(s) is overnemen, kopiëren, gebruiken of realiseren van deze uitgave of gedeelten ervan verboden.

VOORWOORD

Drie jaar geleden nam mijn leven een nieuwe wending. Ik schreef mij in voor de opleiding Agro- en Biotechnologie, met als afstudeerrichting Dierenzorg. Deze bachelorproef vormt een sluitstuk voor deze zeer leerrijke, soms uitdagende en leuke periode in mijn leven. Graag wil ik, aan het einde van deze reis, enkele mensen bedanken....

Een bachelorproef is een werk van lange adem. Graag wil ik mevrouw Adinda Sannen bedanken voor haar vele inzichten, tips en motiverende woorden.

Ook wil ik mijn ouders bedanken, die mij de kans hebben gegeven om opnieuw te gaan studeren. Dankzij hen bewandel ik nu een nieuw pad... Door hun geduld, luisterend oor, steun en vertrouwen ben ik vandaag zo ver geraakt.

SAMENVATTING

Animal-Assisted Interventions (AAI) worden steeds meer toegepast in de gezondheidszorg en diverse andere settings. AAI omvat zowel Animal-Assisted Therapy (AAT) als Animal-Assisted Activities (AAA) en benut bewust de band tussen mens en dier, waarbij het dier - al dan niet doelgericht - deel uitmaakt van een proces of omgeving. AAI steunt op de positieve invloeden die dieren op de menselijke gezondheid zouden hebben.

Aangezien honden het meest gebruikt worden bij AAI, vormt deze diersoort het uitgangspunt van deze bachelorproef. Het doel van deze studie is meer inzicht geven in de effecten van AAI op het welzijn van de betrokken honden en hoe deze reageren op de nieuwe omgevingen waarin zij hierbij terecht komen. Zowel de positieve als negatieve effecten van AAI komen hierbij aan bod en worden vanuit het standpunt van de hond beschreven.

Er wordt gekeken naar de rol van de begeleiders en naar de dierspecifieke aspecten. Een overzichtstabel geeft vervolgens verscheidene criteria weer waaraan AAI zou moeten voldoen opdat het ook aan het welzijn van de hond tegemoet zou komen. Onder andere de verantwoordelijkheid van de begeleider, de gezondheid van de hond en het belang van natuurlijk gedrag komen hierbij aan bod.

Ten slotte geeft deze literatuurstudie een overzicht van enkele (inter)nationale instellingen op het gebied van AAI en hoe zij dit toepassen of in welke mate zij aan bepaalde criteria voldoen. De organisatie 'Pet Partners' behaalt het beste resultaat, 'Domein 't Kattenheye' het laagste.

AAI biedt voor de betrokken dieren zowel voor- als nadelen. Er is echter nog meer onderzoek nodig om de volledige impact hiervan op het welzijn van het dier te bepalen.

INHOUDSTAFEL

Voorwoord	3
Samenvatting	4
Inleiding	6
1 Doelstellingen	7
2 Literatuurstudie	8
2.1 De band tussen mens en dier.....	8
2.2 Animal-Assisted Intervention of AAI.....	8
2.2.1 Animal-Assisted Therapy of AAT.....	10
2.2.2 Animal-Assisted Activity of AAA.....	11
2.2.3 Honden als medium bij AAI.....	11
2.3 Effecten van AAI op het welzijn van de hond.....	12
2.3.1 Dierenwelzijn.....	12
2.3.2 Welzijn en AAI.....	13
2.3.3 Welzijnsproblemen.....	14
a Algemeen.....	14
b Stress.....	14
c Geen AAI?.....	17
d Bedenkingen.....	18
2.3.4 Welzijnsvoordelen.....	18
2.4 Omgevingsinvloeden.....	19
2.4.1 Nieuwe omgeving.....	19
2.4.2 Omgevingsfactoren.....	19
2.5 Welzijn beschermen en verbeteren.....	20
3 Materiaal en methoden	24
4 Resultaten	25
4.1.1 Overzicht criteria.....	25
4.1.2 Nationale organisaties.....	30
4.1.3 Internationale organisaties.....	31
5 Discussie	33
6 BESLUIT	36
Lijst van tabellen en figuren	37
Lijst van tabellen.....	37
Lijst van figuren.....	37
Bronnenlijst	38
Lijst van bijlagen	42
Bijlage 1	43

INLEIDING

'Villa Samson' is een project in ontwikkeling dat door het Universitair Ziekenhuis van Brussel wordt opgestart. Dit gebouw biedt een aangename omgeving voor Animal-Assisted Interventions. Villa Samson biedt patiënten, die opgenomen zijn in het ziekenhuis, de mogelijkheid om in contact te komen met hun huisdier. Op die manier kunnen verschillende doelgroepen patiënten de band met hun huisdier onderhouden. De huisdieren kunnen in de villa op bezoek komen. Daarnaast worden er ook getrainde dieren ingezet tijdens therapeutische sessies. Het project Villa Samson maakt dus op diverse manieren gebruik van AAI en is gebaseerd op de opvatting dat huisdieren een belangrijke rol spelen in het genezingsproces van de patiënt (Vriend voor het Leven, s.a.).

'Villa Samson' vormt de aanleiding tot het ontstaan van deze bachelorproef. Aangezien vele verschillende huisdieren, voornamelijk honden, in deze Villa zullen worden ingezet bij AAI, ontstond de vraag welke gevolgen dit gegeven voor de dieren zelf zou hebben.

Vanuit de opleiding 'Agro- en Biotechnologie: Dierenzorg' wilde men AAI bekijken vanuit het standpunt van het dier. Dat AAI positieve gevolgen heeft voor de mens, wordt reeds in veel studies besproken. Echter, of AAI even positief is voor de ingezette dieren wordt minder onderzocht.

De literatuurstudie begint met een overzicht van de verschillende vormen van Animal-Assisted Interventions en waarom de hond hierbij als medium wordt ingezet. Vervolgens worden de effecten hiervan op het welzijn van de hond aangekaart, waarbij wordt ingegaan op het dierenwelzijn, de welzijnsproblemen en -voordelen. Daaropvolgend komen de omgevingsinvloeden aan bod. Het volgende onderdeel omtrent de bescherming en verbetering van het welzijn bevat informatie over de rol van de begeleider, de evaluatie van het welzijn en welzijnsgerelateerde kenmerken van de hond. Tenslotte wordt een overzicht gegeven van criteria waaraan AAI zou moeten voldoen en bespreken we in functie hiervan enkele grote organisaties die AAI reeds toepassen.

AAI wordt steeds meer toegepast in verschillende omstandigheden, bij zeer diverse doelgroepen. De inhoud van deze studie kan gebruikt worden als leidraad voor verschillende organisaties of instellingen die, net zoals Villa Samson, van start willen gaan met AAI. Dit onderzoek spoort aan om AAI vanuit het oogpunt van de hond te bekijken en om het met meer aandacht voor het welzijn van de hond te implementeren.

1 DOELSTELLINGEN

Deze studie start met een kort, inleidend overzicht van de verschillende omstandigheden waarbij dieren worden ingezet in functie van een bepaald doel. Dit doel kan enerzijds therapeutisch, bewust gepland zijn, zoals bij Animal-Assisted Therapy of AAT, anderzijds kan het algemeen en niet vastgelegd zijn, zoals bij Animal-Assisted Activities of AAA. Samen vallen deze onder de noemer 'Animal-Assisted Interventions' of AAI. Deze activiteitsvormen worden toegepast in diverse omgevingen en settings, bij verscheidene doelgroepen. Enkele (inter)nationale organisaties die deze activiteitsvormen reeds gebruiken, worden in een overzicht weergegeven.

AAI wordt meer en meer in de praktijk toegepast en hierbij worden vaak honden ingezet. Het hoofddoel van deze literatuurstudie is het maken van een analyse van AAI vanuit het standpunt van het betrokken dier. Onder andere de gevolgen voor het dier op het gebied van welzijn en hoe dit dier reageert op nieuwe omgevingen worden nader bekeken. Aan de hand van deze vaststellingen, tracht deze studie mogelijke oplossingen en voorstellen te formuleren ten voordele van het welzijn van de ingezette honden.

Uit de voorafgaande doelstellingen worden volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- 1. Wat zijn de effecten van AAI op het welzijn van de betrokken honden?*
- 2. Omgevingsinvloeden: Hoe reageren honden op een nieuwe omgeving?*
- 3. Welke maatregelen kunnen genomen worden om het welzijn te garanderen en bevorderen? Aan welke criteria zou AAI moeten voldoen?*
- 4. In welke mate voldoen enkele internationale instellingen aan deze criteria?*

2 LITERATUURSTUDIE

2.1 DE BAND TUSSEN MENS EN DIER

De band tussen mens en dier verwijst naar een emotionele relatie tussen dieren en mensen. Reeds vanaf de Oudheid waren dieren een belangrijke economische bron, maar samen met de verandering van het culturele landschap werd het gezelschapsdier meer beschouwd als een trouwe vriend (Creagan et al., 2015). Deze band tussen mens en dier kan worden gedefinieerd als een wederzijdse voordelige en dynamische relatie die wordt beïnvloed door gedragingen die belangrijk waren voor de gezondheid en het welzijn van beide partijen (Byrd, 2012).

De relatie tussen mens en hond is van alle mens-dier relaties de sterkste en oudste (Byrd, 2012). Honden zijn sociale dieren met een natuurlijk verlangen voor sociaal contact met soortgenoten en zij hebben dit verlangen tijdens de domesticatie op mensen overgebracht. Ze zijn in staat om hechte banden te vormen met mensen (Ng et al., 2015). Dit is erg speciaal omdat er zich sociale banden ontwikkelen tussen leden van twee verschillende soorten (Konok et al., 2011). De hond is van alle diersoorten het langst gedomesticeerd (Beck, 2014) en maakt nu deel uit van menselijke families (Byrd, 2012).

2.2 ANIMAL-ASSISTED INTERVENTION OF AAI

De band tussen mens en dier wordt bij Animal-Assisted Interventions bewust benut (Mills & Yeager, 2012). Animal-Assisted Intervention of AAI wijst op de betrekking van dieren bij bepaalde mensgerichte activiteiten (O'Haire, 2012). Het is elke interventie waarbij dieren bewust worden ingezet als deel van een proces of omgeving (O'Callaghan & Chandler, 2011). Zo kan AAI toegepast worden in rusthuizen, scholen, behandelcentra, ziekenhuizen, daklozenopvang, jeugdinstituten, gevangenissen (Hatch, 2007) en werkplaatsen (Knisely et al., 2012).

AAI omvat zowel Animal-Assisted Therapy (AAT) als Animal-Assisted Activities (AAA) (O'Haire, 2012). Hierbij bieden dieren, onder de leiding van hun begeleiders, hun diensten aan aan mensen (Mills & Yeager, 2012). Men gaat ervan uit dat dieren een bron van motivatie kunnen zijn bij deelname aan gezondheidsinterventies, oefeningen en sociale interactie (Glenk et al., 2014). De vele voordelen die samenhangen met Animal-Assisted Interaction, zouden vooral samenhangen met de interactie met een rustig, vriendelijk, goed verzorgd en getraind dier (Wohlfarth et al., 2013). De mogelijke waarde van dieren bestaat uit hun niet-veroordelende karakter en hun onvoorwaardelijke positieve waardering. Dieren communiceren op een niet-sturende, ondersteunende manier (Wohlfarth et al., 2013). Afhankelijk van de rol van het dier, kunnen AAT- en AAA-programma's diverse vormen aannemen en binnen vier grote categorieën geplaatst worden. In de eerste categorie

worden de dieren speciaal opgeleid en leven zij permanent bij een individu. Een tweede groep dieren biedt enkel tijdelijk gezelschap, wanneer zij bij hun bezoeken aan instellingen begeleid worden door een menselijke vrijwilliger. Een derde groep bestaat uit dieren die het grootste deel van hun tijd in therapeutische omgevingen verblijven. De laatste categorie bestaat uit dieren die beschouwd worden als een deel van de leefomgeving, zoals dieren in residentiële centra of werkboerderijen (Hatch, 2007).

AAI is voordelig voor mensen met verscheidene diverse fysieke en psychologische aandoeningen (Haubenhofers & Kirchengast, 2006). Patiënten met psychische stoornissen, beroerte, kanker, een cardiovasculaire aandoening en dementie kunnen behoren tot de doelgroep (Knisely et al., 2012). Interactie met dieren verlaagt immers de bloeddruk en helpt bij de ontwikkeling van motorische vaardigheden zoals coördinatie, evenwicht en houding (Hatch, 2007). Gezelschap van een hond zorgt eveneens voor een tragere hartslag (Byrd, 2012). Het bezoek van therapiehonden op ambulante basis kan eveneens zorgen voor een veelbetekenende afname van pijn bij patiënten met chronische pijn (Marcus et al., 2012).

Interactie met dieren brengt ook een variëteit aan psychosociale effecten teweeg (Hatch, 2007). In het algemeen heeft AAI reeds bewezen dat het zorgt voor minder depressie, eenzaamheid (Knisely et al., 2012) en emotionele angst (Marcus et al., 2012). Bewoners van verzorgingstehuizen die reageren op op bezoek komende dieren, zijn minder eenzaam (Johnson et al., 2008).

Kinderen krijgen een gevoel van bekwaamheid wanneer zij succeservaringen hebben in activiteiten die verbonden zijn aan de onvoorwaardelijke positieve aandacht die een dier hen geeft (Wohlfarth et al., 2013). Bij kinderen die zich in een stressvolle situatie bevinden, neemt het cortisol gehalte af bij de aanwezigheid van een hond. Bij kinderen die spelen met een hond, worden zelfs stijgingen van het serotonine en dopaminegehalte vastgesteld (Wohlfarth et al., 2013). De aanwezigheid van een rustige, oplettende hond vermindert dus de stressreactie bij kinderen (Jalongo et al., 2004).

In correctionele instellingen heeft het gebruik van verschillende dierenprogramma's ertoe geleid dat er minder agressieve incidenten en probleemgedrag vastgesteld werden. Ook het aantal depressies nam af, doordat de dieren een positieve invloed hebben op de eigenwaarde van de gevangenen (Hatch, 2007).

Bij ziekenhuispersoneel, vrienden en familieleden die een patiënt begeleiden, hebben therapiehonden een positieve invloed op hun emotionele angst en gevoelens van welzijn (Marcus et al., 2012). Gevoelens van wanhoop en isolatie nemen eveneens af (Hatch, 2007). Dieren fungeren als tussenschakels in menselijke interactie doordat ze de communicatie tussen bewoners, personeel en de menselijke AAT- en AAA-vrijwilligers verbeteren (Hatch, 2007).

Er bestaan veel onderzoeken die getuigen over de positieve invloeden van dieren op de menselijke gezondheid en welzijn. Echter, verschillende AAI-studies beschrijven een verscheidenheid aan menselijke gezondheidsvoordelen, maar vaak is het bijbehorend onderzoek gebaseerd op kleinschalige interventies in verschillende gebieden. Deze vaststelling resulteert in kritiek over de zwakke opstelling of onsamenvangende methodiek van deze studies. Er is dus meer onderzoek nodig voordat AAI aanvaard zal worden als een gebruikelijke behandelmethodiek en het volledig geïntegreerd zal worden in de menselijke geneeskunde (Palley et al., 2010).

2.2.1 Animal-Assisted Therapy of AAT

Animal-Assisted Therapy wordt steeds vaker gezien in de gezondheidszorg (Palley et al., 2010). De therapie wordt geleid door een professional uit de gezondheidszorg die beschikt over gespecialiseerde vakkennis; de AAT wordt georganiseerd binnen het praktijkgebied van zijn beroep (Kruger et al., 2004). Op die manier kan bijvoorbeeld een klinische maatschappelijke werker AAT gebruiken als een deel van cognitieve gedragstherapie, terwijl een andere maatschappelijke werker AAT eerder zal gebruiken als deel van een verhalende therapie. Aangezien AAT gebruikt kan worden als toevoeging aan een andere therapievorm, kan er variatie bestaan in de manier waarop AAT in de praktijk wordt gebruikt (Evans & Gray, 2012).

Animal-Assisted Therapy is dus een complementaire (Marcus, 2013) en doelgerichte (Lucidi et al., 2005) interventie waarbij een getraind dier (Friesen, 2010) integraal deel uit maakt van het behandelproces (Kruger et al., 2004). Het dier wordt in zijn geheel deel van dit proces (Lucidi et al., 2005), van de therapeutische omgeving (Friesen, 2010) en moet naar mensen toe sociaal aanvaardbaar gedrag vertonen en gewend zijn aan menselijk contact (ESAAT, 2010). Het ingezette dier moet voldoen aan specifieke criteria zodat het proces van aanpassing aan ziekte of medische therapie voor de betrokken personen bevorderd wordt (Lucidi et al., 2005). Voor elk individu dat deelneemt aan AAT worden immers specifieke doelstellingen opgesteld waarvan de vooruitgang geregistreerd wordt (Kruger et al., 2004). Een erkende therapeut legt hierbij therapeutische doelstellingen vast, stuurt de interactie tussen de patiënt en het dier, meet de vooruitgang in het bereiken van de therapiedoelen en evalueert het volledige proces (Geist, 2011).

Zowel de dieren als hun begeleiders moeten doorgelicht en getraind worden en voldoen aan specifieke voorwaarden (Geist, 2011). Zo wordt aanbevolen dat elke persoon die zich bezighoudt met animal-assisted werk, enkel een bepaald aantal dieren houden. Dit aantal wordt gebaseerd op de garantie dat elk individueel dier gehouden en verzorgd wordt volgens de wetten van de dierenbescherming (ESAAT, 2010). De meeste AAI-organisaties vereisen van een dier dat het slaagt in een fysiek onderzoek dat uitgevoerd wordt door een erkende dierenarts. Daarnaast moet het dier ook slagen in een gedragsevaluatie, die

afgenomen wordt door een gecertificeerde evaluator. De frequentie van deze evaluaties wordt bepaald door de AAI-organisatie zelf, gaande van één evaluatie om de twee à drie jaar tot één keer in heel de loopbaan van de hond. Een evaluatie zou moeten plaatsvinden telkens er bij de hond negatief gedrag wordt vastgesteld of een gedragsverandering voor problemen zorgt (Ng et al., 2015). De ingezette dieren moeten in een vroeg stadium van hun leven blootgesteld zijn aan een verscheidenheid aan omgevingsstimuli, opdat ze gepast sociaal gedrag vertonen. Om dit sociaal gedrag bij de dieren te verzekeren, moeten ze voldoende positieve contacten hebben met mensen, honden, andere dieren en omgevingsstimuli tijdens hun socialisatieperiode. Deze periode loopt tot 12 weken na de geboorte (ESAAT, 2010). Bij honden zijn een stil temperament en vriendelijkheid met vreemden tevens belangrijke eigenschappen waarover ze moeten beschikken (Johnson et al., 2008).

2.2.2 Animal-Assisted Activity of AAA

Animal-Assisted Activity verwijst naar minder formele activiteiten (Evans & Gray, 2012) die niet gebaseerd zijn op een bepaald therapeutisch doel (Hatch, 2007), maar waarvan de minder formele activiteiten en bezoeken vaak een sociaal doel hebben (Evans & Gray, 2012). Er is dus geen sprake van een specifiek therapeutisch behandeldoel (Kruger et al., 2004).

Animal-Assisted Activiyy kan plaatsvinden in een verscheidenheid aan omgevingen en wordt aangeboden door professionals, semi-professionals en vrijwilligers (Kruger et al., 2004). Het omvat situaties (Lucidi et al., 2005) waarbij begeleiders met hun dieren bijvoorbeeld residentiële rusthuizen en ziekenhuizen bezoeken, dit ten voordele van de patiënten (Evans & Gray, 2012). De bezoeken zijn ongedwongen (Kruger et al., 2004) en de contacten kunnen de betrokkenen voordelen bieden op het gebied van motivatie, educatie en recreatie (Lucidi et al., 2005). De dieren die hierbij worden ingezet moeten net zoals bij AAT voldoen aan specifieke criteria (Kruger et al., 2004).

2.2.3 Honden als medium bij AAI

Afhankelijk van het ingezette dier, wordt er binnen Animal-Assisted Interactions een andere techniek ingezet. Zo zal AAI met paarden vooral rijdende (O'Haire, 2012) en verzorgende activiteiten bevatten (Schultz et al., 2007), terwijl AAI met kleine dieren andere activiteiten zal aanbieden. De basisprincipes van het benaderen en omgaan met levende dieren blijven echter hetzelfde in alle AAI-situaties (O'Haire, 2012).

De dieren die het meest gebruikt worden bij AAI zijn honden en paarden, maar het gebruik van bijvoorbeeld cavia's, lama's en konijnen is eveneens mogelijk. Zelfs dolfijnen worden ingezet voor Animal-Assisted Interactions. Animal-Assisted Interactions met paarden vinden

voornamelijk plaats in maneges (O'Haire, 2012). Het zijn echter voornamelijk honden die getraind worden om gehoorzaam, kalm en geruststellend te zijn (Marcus, 2013).

Honden vertonen unieke gedragingen die heel erg deel uitmaken van de menselijke wereld. Ze kunnen, net zoals mensen, bekende en onbekende menselijke gezichten op het zicht onderscheiden (Beck, 2014). Lucidi et al. (2005) beschouwt honden als één van de meest geschikte diersoorten voor Animal-Assisted Activities en Animal-Assisted Therapy. Honden zijn zeer vaardig in het begrijpen van menselijke sociale signalen en zijn erg bekwaam in bepaalde taken waarbij ze communicatieve signalen moeten lezen. Honden hebben de cognitieve vaardigheid om de betekenis achter non-verbale menselijke uitdrukkingen te begrijpen (Lucidi et al., 2005). Ze kunnen eveneens de wijs-of kijkrichting van een mens volgen. Dit cognitief vermogen om de intenties of kennis van anderen vast te stellen of begrijpen, wordt ook wel 'theory of mind' genoemd. Een hond kan de bedoelingen van een individu voorzien door enkel naar zijn gedrag te kijken (Beck, 2014). Echter, in de studie van van Rooijen (2010) over de 'theory of mind' bij honden, stelt deze het bestaan van dit inzicht nog in vraag en beveelt verder onderzoek aan.

Een hond is in zijn gedrag en interacties niet dubbelzinnig; zijn communicatie is juist duidelijk en ongedwongen. Honden communiceren immers zo goed als volledig via hun lichaamstaal. Een hond kan beschouwd worden als een spiegel die mensen stimuleert om bewust aandacht te geven aan het eigen gedrag. Hierdoor wordt eerlijke communicatie gestimuleerd en wordt men meer bewust van de eigen verborgen doelen (Wohlfarth et al., 2013).

Het zijn dus voornamelijk honden die voordelen kunnen bieden in een verscheidenheid aan settings, met name therapeutische settings, leslokalen en omgevingen voor mensen met een beperking (Wohlfarth et al., 2013). Honden kunnen tevens de band tussen patiënt en therapeut, de motivatie voor de therapie en het therapie succes verbeteren. Een hond kan zelfs meer comfort en vertrouwen bieden dan een menselijke therapeut (Glenk et al., 2014).

2.3 EFFECTEN VAN AAI OP HET WELZIJN VAN DE HOND

2.3.1 Dierenwelzijn

Glenk et al. (2014) verwijst naar dierenwelzijn als het vermogen van een dier om zich aan te passen en/of om te gaan met de eisen die opgelegd worden door zijn omgeving (Glenk et al., 2014). Volgens Casey en Bradshaw (2007) kan dierenwelzijn vanuit drie verschillende perspectieven bekeken worden. Bij het eerste perspectief kan welzijn gedefinieerd worden in termen als biologisch functioneren, zoals de gezondheid van het dier, de afwezigheid van verwondingen en zijn vermogen om zich te reproduceren. Het tweede perspectief gaat er van uit dat dierenwelzijn bepaald wordt door de mogelijkheid van het dier om natuurlijke gedragingen te kunnen uiten. Het derde perspectief is gebaseerd op de aanname dat dieren

beschikken over gevoelens en emoties die overeenkomstig zijn aan onze menselijke gevoelens, zoals genot, angst en bezorgdheid. Aangezien ze een reflectie vormen van de mentale toestand van het dier, zijn het net deze gevoelens en emoties die het welzijn van het dier bepalen (Casey & Bradshaw, 2007).

Doordat mens en dier geen gemeenschappelijke taal delen, is het een moeilijke, maar niet onmogelijke, taak om de echte gevoelens van dieren vast te stellen. Hoewel een hond zijn ontevredenheid of vrolijkheid niet verbaal kan uitdrukken opdat mensen hem kunnen begrijpen, is zijn lichaamstaal duidelijk en zendt deze begrijpelijke boodschappen uit. Honden gebruiken de zogenaamde 'kalmerende signalen' die ze gebruiken als afleiding in stressvolle situaties. Zo kan een hond aan zijn neus likken, aan de grond ruiken, geeuwen, weg draaien of staren als reactie op een stressvolle situatie (Hatch, 2007). Indien het dier zijn oren naar achter toe draait, de staart zich tussen de benen bevindt of het zich aanhoudend likt, kunnen dit ook stress signalen zijn (Friesen, 2010). Het ervaren van stress kan schadelijke effecten hebben op de gezondheid en het welzijn van het dier. Chronische stress kan reproductieve functies onderdrukken, het immuunsysteem schaden en andere ziekten veroorzaken (Hatch, 2007).

Om het welzijn van een dier vast te stellen, wordt er gekeken naar verscheidene parameters die gerelateerd zijn aan het individuele dier, zoals zijn gedrag en psychologische toestand. Aan de hand van deze parameters wordt nagegaan in welke mate het dier kan omgaan met zijn directe omgeving (Casey & Bradshaw, 2007).

2.3.2 Welzijn en AAI

Hoewel therapiedieren een veelbetekenend deel zijn van het AAI-proces, zijn de pogingen om het dierenwelzijn in AAI vast te stellen eerder beperkt (Glenk et al., 2014). Onderzoek naar Animal-Assisted Therapy en Animal-Assisted Activities richt zich voornamelijk op wat de dieren voor ons kunnen doen. Er wordt echter weinig aandacht besteed aan de effecten van deze programma's op de dierlijke 'vrijwilligers' zelf. De aandacht voor de dieren komt vooral vanuit wat het dier nodig heeft om te slagen in de AAT en AAA. Zo zouden de dieren proper, gecastreerd of gesteriliseerd, gevaccineerd, zindelijk en gehoorzaam moeten zijn en een rustig temperament moeten hebben. Er wordt echter weinig gekeken naar de mogelijke gevolgen die Animal-Assisted Therapy en Animal-Assisted Activity-programma's kunnen hebben voor de dieren zelf. Idealiter zouden AAT/AAA-programma's zowel voordelig moeten zijn voor zowel de betrokken mensen als dieren (Hatch, 2007). Om verantwoorde AAI aan te kunnen aanbieden, is het essentieel om de fysiologische en gedragsmatige parameters die gerelateerd zijn aan dierenwelzijn te controleren en te begrijpen (Glenk et al., 2014).

2.3.3 Welzijnsproblemen

a Algemeen

In het artikel van Hatch (2007) waarin AAI vanuit het perspectief van het dier bekeken werd, worden de volgende bezorgdheden vermeld: de beperkte beschikbaarheid van water, de hoge temperaturen in verzorgingstehuizen en de totale stress die dit werk voor de dieren kan veroorzaken. Daarnaast behoren de hoge verwachtingen over de duur van het bezoek ook tot deze zorgen. Er zijn eveneens zorgen over de mogelijke emotionele en mentale schade die de betrokken dieren kunnen lijden (bv. stress, angst, ongemak) en of de dieren wel genieten van hun deelname (Hatch, 2007).

AAI-instellingen kunnen bepaalde risico's inhouden die zorgen voor ongemak. Deze instellingen, voornamelijk ziekenhuizen, onderwerpen dieren vaak aan onvoorspelbare omstandigheden, luide geluiden, onaangename geuren en mensenmassa's (Ng et al., 2015). Veel dieren worden in situaties geplaatst waar ze geen onaangename sociale contacten kunnen vermijden (Hatch, 2007). Ongerstheid over het welzijn voor therapiehonden kan voortkomen uit de interactie met vreemden in onbekende omgevingen en gedwongen posities zonder mogelijkheid tot ontsnappen (Glenk et al., 2014). Omdat de begeleider voortdurend de controle heeft over het dier, kan het dier deze omstandigheden niet uit eigen wil ontvluchten (Ng et al., 2015). Dit kan een negatief effect hebben op het fysieke en mentale welzijn van het dier (Hatch, 2007).

Er wordt tevens gesproken over de mogelijkheid van onmenselijke (Hatch, 2007) of ongepaste trainingmethodes die toegepast worden (Glenk et al., 2014). Wanneer de begeleider gedragingen uitvoert die gelinkt worden aan controle, autoriteit of agressie, kan dit de cortisolconcentraties bij de hond doen stijgen (Ng et al., 2015). Bestraffend en bedreigend gedrag van de mens naar de hond toe doet het cortisolgehalte bij de hond toenemen (Glenk et al., 2014).

Ook krukken, looprekken en rolstoelen kunnen een risico vormen voor elk dier dat zich laag bij de grond bevindt. Er moet dus voor gezorgd worden dat dieren beschermd worden voor ongevallen, maar bovendien ook voor eventueel agressief gedrag van de cliënt (Hatch, 2007).

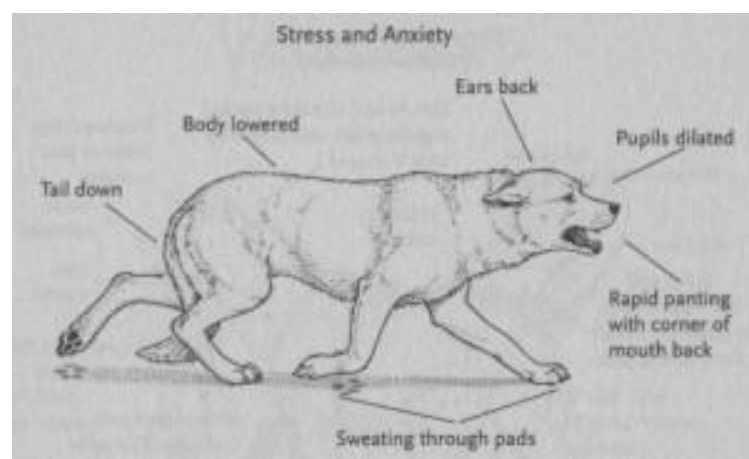
b Stress

Het welzijn van een hond kan men inschatten door zijn gedrag te observeren (Glenk et al., 2014). Bedreigende gebeurtenissen, omgevingen en interacties kunnen leiden tot stress en zo bij de dieren negatieve reacties uitlokken. Deze reacties worden zichtbaar als veranderingen in het gedrag van het dier (Ng et al., 2015). Er moet echter ook rekening gehouden worden met de individuele copingmechanismen (Glenk et al., 2014).

Daarbij is er een grote individuele variatie in de fysiologische en gedragsmatige parameters van stress (Ng et al., 2015). Gestresseerde honden kunnen zich ofwel bezighouden met bewegingsactiviteiten ofwel stil en inactief lijken (Glenk et al., 2014).

Chronisch gestresseerde honden hebben een lage houding, blaffen, doen aan coprofagie, urineren en gaan zichzelf overmatig verzorgen. Indien deze honden uitgedaagd worden, kunnen volgende gedragingen vastgesteld worden: een toename van locomotorische inactiviteit of activiteit, cirkelen en neus duwen. Het vertonen van repetitieve of stereotiepe gedragingen kan ook vastgesteld worden. Andere gedragingen, zoals het schudden met het lichaam, heffen van de poot, geeuwen, tegenstrijdige houdingen en oversprong gedragingen kunnen eveneens voorkomen (Haverbeke et al., 2008). Naast het schudden met het lichaam en het geeuwen, werd het likken van de lippen ook geïdentificeerd als bijverschijnsel van stress bij reddingshonden, tijdens hun training. Het likken aan de lippen en geeuwen kunnen ook voorafgaan aan sociale conflicten tussen honden (Glenk et al., 2014).

Het is niet eenvoudig om chronische stress en acute stress van elkaar te onderscheiden. Toch kunnen er enkele algemene verschillen, grotendeels afhankelijk van de tijdsduur, in de reacties van honden kunnen worden opgemerkt (Salgirli, 2008). Zo kan het heffen van de poot volgens Glenk et al. (2014) ook gekoppeld worden aan een acute conflicttoestand, verwarring en angst voor straf. Daarnaast gaat de hond zijn houding ook bij acute stress kleiner maken, ineenduiken, trillen of zweten. Janken, schudden met het lichaam, rusteloosheid, geeuwen en lekken aan de snuit kunnen ook als acute stressreacties beschouwd worden (Salgirli, 2008).

*Figuur 1: Lichaamstaal bij stress en angst
(The Balanced Canine, 2011)*

Fysiologische gevolgen

Het therapeutische werk kan negatieve gevolgen hebben voor de ingezette gezelschapshond. Deze negatieve gevolgen omvatten tekenen van stress, zoals overmatig hijgen, ontstekingen aan oren en urinewegen, vaak urineren en het Morbus Cushing syndroom (Haubenhofer & Kirchengast, 2006). Morbus Cushing leidt tot verschillende kenmerkende symptomen - onder andere polydipsie (overmatig veel drinken), lusteloosheid, uitzetting van de buik, spierzwakte, huidveranderingen - die veroorzaakt worden door een te hoge aanmaak van cortisol (Vanroose, 2013).

Haubenhofer & Kirchengast (2006) onderzochten de fysiologische reacties van gezelschapshonden die gebruikt werden in AAI, door het cortisolgehalte in hun speeksel te meten. Cortisol is een hormoon dat bij de meeste zoogdieren, inclusief de mens en de hond, beschouwd wordt als een belangrijke indicator van een veranderde fysiologische toestand als reactie op opwinding. Het meten van cortisol in speeksel van honden is een effectieve manier om zowel hun acute als chronische opwinding en stress te onderzoeken (Haubenhofer & Kirchengast, 2006). De toename van de uitscheiding van cortisol is gerelateerd aan een trapsgewijze toename van fysiologische opwinding. Hoewel de kortetermijneffecten van een cortisoltoename een adaptieve functie hebben in de regeling van de lichaamsprocessen, kunnen langdurige hoge cortisolgehalten leiden tot stressgerelateerde ziekten. Deze hoge gehalten worden geassocieerd met negatieve effecten op de gezondheid (Glenk et al., 2014).

Bij het meten van cortisolgehalten, is het belangrijk om rekening te houden met de vertraging van de cortisolstijging die volgt op een stressvolle gebeurtenis. Het stressgedrag wordt gewoonlijk geobserveerd nog voordat de acute stijging van cortisol plaatsvindt. Hoewel de gedragsmatige veranderingen reeds plaatsvinden, stijgt het cortisolgehalte in het speeksel pas na 10 tot 20 minuten. Bovendien blijven de cortisolgehalten gedurende minstens 15 minuten verhoogd, zelfs al zijn de stressgerelateerde gedragingen afgenomen en lijkt de hond ontspannen (Ng et al., 2015).

In de studie van Haubenhofer & Kirchengast (2006) werd vastgesteld dat de cortisolconcentraties beduidend hoger waren tijdens therapiedagen, dan op controledagen waarin de honden geen therapeutisch werk moesten uitvoeren. De fysiologische opwinding nam dus toe bij therapiegerelateerde activiteiten. Onder deze activiteiten vallen de verplaatsing naar de locatie, de blootstelling aan een nieuwe omgeving en onbekende personen en het therapeutische werk zelf. Honden die tijdens de voormiddag werkten, produceerden hogere cortisolgehalten na therapeutische sessies dan voor de sessies. Bij honden die in de namiddag werkten, werden lagere cortisolconcentraties na de sessies vastgesteld dan na de voormiddagssessies, maar ook daar geldt dat de cortisolconcentraties na therapieessies beduidend hoger lagen dan ervoor. Dit wijst aan dat de therapieessies zelf voor een toename van dat gehalte zorgen (Haubenhofer & Kirchengast, 2006). Er zijn

echter bronnen die geen stress of stereotypieën, veroorzaakt door angst of hard werken, vaststelden bij honden voor, tijdens en na therapiesessies (Haubehofer & Kirchengast, 2006). Zo wordt er in het onderzoek van Glenk et al. (2014) geen cortisoltoename, vanaf de periode voor een therapiesessie tot de periode na een therapiesessie, vastgesteld. De resultaten van hun studie, verkregen via speeksel cortisol, geven aan dat de therapiehonden niet acuut gestresseerd waren bij hun deelname aan een therapieprogramma. De cortisolgehalten van de honden nam niet toe tijdens de AAI-sessies. Bij ervaren therapiehonden wordt zelfs een cortisoldaling vastgesteld wanneer zij tijdens de therapie van de leiband worden gehaald, wat suggereert dat het gebruik van een leiband een belangrijke factor kan zijn (Glenk et al., 2014). Glenk et al. (2014) nam, als controle, ook speekselstalen op niet werkdagen in huiselijke omgeving. Het cortisolgehalte thuis verschilde niet met de vastgestelde niveaus tijdens de AAI. Er werden dus geen verschillen gevonden tussen de verschillende plaatsen van staalname (thuis of therapieomgeving) (Glenk et al., 2014).

Haubehofer & Kirchengast (2006) toonden in hun studie eveneens aan dat de cortisolgehalten gedurende korte sessies hoger waren dan bij lange sessies en dat deze met het aantal therapeutische sessies toenamen. De duur van deze sessies kon verschillen, variërend tussen één en acht uur. Dat het cortisolgehalte hoger is bij honden tijdens korte sessies kan verklaard worden doordat gedurende korte sessies een hogere tijdsdruk heerst waarbij de honden minder pauzes krijgen tijdens het werk. Lange sessies worden daarentegen gekenmerkt door meerdere rustmomenten. Tijdens korte sessies is de tijd die effectief besteed wordt aan therapeutisch werk intenser. Ook het aantal uitgevoerde therapeutische sessies per week is van invloed op de fysiologische opwinding. Naarmate het aantal sessies toeneemt, stijgt ook de fysiologische opwinding opmerkelijk. Meerdere rustdagen na elke therapiesessie kan extreme opwinding, en mogelijke chronische stress als gevolg, voorkomen (Haubehofer & Kirchengast, 2006).

c Geen AAI?

In de praktijk wordt er in bepaalde gevallen geen dier ingezet tijdens de therapie met een cliënt. De voornaamste reden hiervoor is de bescherming van de veiligheid en het welzijn van zowel de cliënt als de therapiedieren. Het doorlichten van de cliënt voor aanvang van de AAT is dan ook belangrijk om zowel de cliënt als het therapiedier te beschermen en kan een belangrijk hulpmiddel zijn in de praktijkuitvoering van AAT. Therapeuten die werken met dieren dragen op die manier de verantwoordelijkheid om rekening te houden met de gezondheid en welzijn van de cliënten, de therapiedieren en anderen die in contact kunnen komen met een therapiedier (O'Callaghan & Chandler, 2011).

Redenen waarvoor een dier best niet ingeschakeld wordt bij therapie zijn: de cliënt heeft een allergie aan dieren, angst voor dieren, een voorgeschiedenis van misbruik van dieren,

heeft problemen met impulscontrole of er is een andere reden waarom de cliënt als ongeschikt wordt beschouwd voor deelname aan de Animal-Assisted Therapy. Sommige cliënten hebben geen interesse om met therapiedieren te werken (O'Callaghan & Chandler, 2011).

d Bedenkingen

Sommige gedragingen, die gekarakteriseerd worden als typisch stressgerelateerde gedragingen, zoals hijgen, worden soms juist geassocieerd met een daling van het cortisol. In de context van een bepaalde situatie duidt dit dus juist een meer ontspannen toestand aan (Ng et al., 2015). Zo kunnen het likken aan de lippen en schudden met het lichaam ook communicatieve signalen zijn die niet noodzakelijk wijzen op een stressvolle ervaring, maar die juist helpen bij het omgaan met stress. Het schudden zou spanning helpen verlichten. De interpretatie van gedragsignalen moet met voorzichtigheid gemaakt worden, aangezien gedrag erg afhankelijk is aan de context van een situatie (Glenk et al., 2014).

Honden kunnen reeds gestresseerd zijn voordat ze aankomen op de locatie waar de AAI zal plaatsvinden, bijvoorbeeld als ze met het openbaar vervoer gekomen zijn of als ze in en uit auto's zijn gezet. Glenk et al. (2014) gaven de dieren in hun studie, voor het verzamelen van de cortisol data, 30 minuten stille rust op de therapieplaats. Honden kunnen namelijk reeds verwachtingen hebben voor de sessie; zoals spel, beloningen ontvangen, geprezen worden, wat hun cortisolgehalten kan beïnvloeden (Glenk et al., 2014).

2.3.4 Welzijnsvoordelen

Gedomesticeerde dieren kunnen voordelen ervaren bij AAI omdat het de kans geeft voor socialisatie, wat belangrijk is voor een goed welzijn. Menselijk contact kan een aangename activiteit zijn voor honden (Ng et al., 2015). Het is bewezen dat de vrijgave van cortisol bij honden beïnvloed wordt door contact met mensen (Glenk et al., 2014), de relatie tussen hen beide en de context waarin de interactie plaatsvindt (Ng et al., 2015). Volgens Johnson et al. (2008) beïnvloedt de interactie tussen mens en hond het dopamine-, oxytocine-, prolactine-, cortisol- en endorfinegehalte bij zowel mens als dier op een positieve manier. Endorfine, prolactine en dopamine zijn hormonen die geassocieerd worden met gevoelens van euforie, plezier, geluk en het smeden van banden (Ng et al., 2015). Positieve gedragingen, interacties, spel (Glenk et al., 2014), frequent waarderen en aaien kan het cortisolgehalte in honden doen dalen (Ng et al., 2015). Als een therapiehond vrij kan bewegen, positieve aandacht en voedselbeloningen krijgt tijdens herhaalde sessies van één uur in een hechte groep van mensen die voor hem bekend zijn, zal zijn cortisolniveau dalen (Glenk et al., 2014).

Het kunnen omgaan met gedragsmatige en fysiologische stress is voor de kwaliteit van zowel menselijke als dierlijke relaties een bepalende component. Positieve sociale interacties kunnen stressreacties verzachten en zorgen voor meer ontspanning via oxytocine (Schöberl,

2016). Oxytocine werd teruggevonden bij alle zoogdieren. De vrijgave ervan zou gevoelens van welzijn verbeteren (Beck, 2014). Oxytocine zorgt voor meer vertrouwen, verbondenheid, minder angst en agressie. Dit systeem van emotionele sociale steun werkt zelfs tussen verschillende soorten (Schöberl, 2016). Eigenaars die kijken naar hun eigen hond ervaren een vrijgave van oxytocine. Ook honden produceren oxytocine wanneer zij betrokken zijn bij een positieve sociale interactie, zoals geaaid worden door een mens (Beck, 2014).

Gehoorzaamheidstraining is een essentieel onderdeel van de voorbereiding van AAI-honden. Honden kunnen baat hebben bij de positieve mentale stimulatie die gedragstraining gebaseerd op positieve bekrachtigingen biedt. Zo zou deze de band verbeteren tussen hond en begeleider en voorkomen dat de hond lui wordt. Hoewel gedragstraining door sommige honden als vervelend werk of arbeid kan worden waargenomen, zijn veel honden intern gemotiveerd om te presteren. Deze laatste vinden het leuk om een doel te hebben en ervaren het werk als aangenaam (Ng et al., 2015).

2.4 OMGEVINGSINVLOEDEN

2.4.1 Nieuwe omgeving

Dieren kunnen beter om met omgevingen die ze voorspelbaar vinden (Rooney et al., 2009). Hierbij speelt exploratie een belangrijke rol, omdat dieren op die manier informatie verkrijgen over aspecten uit hun omgeving die rechtstreeks of onrechtstreeks van invloed zijn op hun overleving en voortplanting. Dieren die op verkenning zijn verzamelen informatie over schuilplaatsen, de verspreiding en het aanbod van voedsel, roofdieren en ontsnappingsroutes. Om deze informatie te bekomen, moet het dier zelf de omgeving inschatten, sociaal leren of algemene informatie gebruiken (Moretti et al., 2015). Bij het verkennen van een omgeving, gebruiken honden hun eigenaar als een veilige basis (Konok et al., 2011). Het is belangrijk dat, voor de aanvang van de Animal-Assisted Interventions, de hond en zijn begeleider de kans krijgen om de plaats, waar de therapie zal uitgevoerd worden, te bezoeken. Op die manier wordt de hond vertrouwd met de omgeving (Friesen, 2010). De domesticatie in de richting van neofilie, zou er echter voor gezorgd moeten hebben dat honden, die leven in een menselijke omgeving, menselijke voorwerpen verdragen en zelfs nieuwigheden in het algemeen vrij goed tolereren (Moretti et al., 2015).

2.4.2 Omgevingsfactoren

Omgevingsstimuli die nieuw zijn, een hoge intensiteit hebben (zoals luid of groot), die evolutionaire gevaren met zich mee brengen (zoals hoogte, isolatie en duisternis) of die voortkomen uit sociale interacties (zoals bij negatieve ervaringen) kunnen angst veroorzaken. Angst komt voor bij alle gewervelde diersoorten. Het kan beschouwd worden als een ongewenste emotionele toestand van lijden die aanleiding geeft tot defensief of

vluchtgedrag. Het is een normale, adaptieve reactie die ontwikkeld is om het individu te beschermen tegen verwonding (Ley et al., 2006).

Bij sociale zoogdieren kan de aanwezigheid van een vertrouwde soortgenoot - in tegenstelling tot de aanwezigheid van een onbekende soortgenoot - zorgen voor sociale buffering, namelijk het verlichten van acute stressreacties. In situaties die mogelijk stressvol zijn, zoals de confrontatie met een nieuw object, kan de aanwezigheid van een soortgenoot belangrijk zijn bij het verlagen van potentiële stress bij honden (Moretti et al., 2015). Een hond verwijderen van zijn eerste hechtingsfiguur, vaak zijn eigenaar, kan bij het dier dan ook een angstreactie uitlokken. Deze reactie wordt scheidingsangst genoemd. Extreme scheidingsangst wordt gekenmerkt door overmatig geblaf en destructief gedrag bij afwezigheid van de eigenaar. Bij een mildere vorm van scheidingsangst gaat de hond vooral heen-en-weer lopen, veel kwijlen en soms ook trillen (Parthasarathy & Sharon, 2006).

Het gebrek aan een relatie tussen het dier en de begeleider kan ervoor zorgen dat de begeleider niet in staat is om gedragsmatige signalen van het dier te lezen. Bij gebrek aan ervaring in het bezoeken van instellingen en gebrek aan een gedeelde geschiedenis met de begeleiders, kunnen de dieren zich gestrest, ongerust en angstig voelen (Hatch, 2007). De gedragsmatige verschijnselen van stress bij honden werden reeds eerder beschreven. Honden die werden blootgesteld aan sociale en ruimtelijke beperkingen toonden een verhoogde frequentie van bewegingen, geeuwen, poot heffen en schudden met het lichaam (Glenk et al., 2014). Onderzoek toonde reeds aan dat de persoonlijkheid van de eigenaar en zijn relatie met de hond, het gedrag, de prestatie en het cortisolgehalte van de hond beïnvloedt (Schöberl, 2016).

2.5 WELZIJN BESCHERMEN EN VERBETEREN

Ng et al. (2015) geeft in zijn studie enkele richtlijnen om het welzijn van dieren, die betrokken zijn in AAI, te beschermen. Deze richtlijnen bevinden zich in vijf algemene gebieden, namelijk de verkiesbaarheid van het dier, de training van de begeleider, medische screening, gedragsmatige screening en opvolging (Ng et al., 2015). Enkel de eerste twee gebieden worden verder besproken. De overige gebieden behoren tot de verantwoordelijkheid van de begeleider en worden daar besproken.

Elke diersoort heeft zijn eigen gedragsmatige en sociale behoeften. Het is belangrijk dat de zorgdragers van dieren bekend zijn met deze behoeften en dat ze proberen om aan deze noden te voldoen. Zo heeft de zorgdrager ethische verplichtingen om aan de behoeften van het dier tegemoet te komen, wat inhoudt dat hij de therapie-interacties zodanig moet inrichten dat het dier deze gedragingen zo vaak mogelijk kan vertonen. Hierbij is het belangrijk om te begrijpen waaruit het normaal gedrag van het dier bestaat en dat dit kan variëren tussen individuen (Ng et al., 2015). Het zorgvuldig plannen van de interactie kan

mogelijke risico's minimaliseren en de voordelen voor zowel mens als dier maximaal maken. Bij de planning en implementatie van elke vorm van AAT zou er evenveel aandacht moeten besteed worden aan het welzijn van de dieren als aan dat van de menselijke deelnemers. Waar dat mogelijk is, zouden de interventies ook voordelen moeten bieden voor de dieren (Evans & Gray, 2012).

Volgens de wet van de dierenbescherming, is de eigenaar van het dier verantwoordelijk voor de zorg en een geschikte plaatsing van het dier, maar ook voor het algemeen welzijn van het dier, dus ook tijdens alle AAI's (ESAAT, 2010). Het is ook de verantwoordelijkheid van de begeleider om voor het dier geschikte medische verzorging te zoeken indien er een schadelijke gebeurtenis plaatsvond. Bij tekenen van ziekte, zoals braken, minder eetlust, lusteloosheid, een verandering in drinken of urineren, pijn, moet de begeleider meteen dierengeneeskundige hulp inschakelen. De juiste diagnose en behandeling zijn van belang om de gezondheid en welzijn van het dier te verzekeren. Bij ziekte zou het dier minstens één week niet mogen deelnemen aan AAI na het verdwijnen van de ziektesymptomen (Ng et al., 2015).

Het aantal, de duur en de intensiteit van de interventies mag het welzijn van het dier niet aantasten (ESAAT, 2010). Ng et al. (2015) raadt aan om met de honden enkel plaatsen te bezoeken waar de dieren zich comfortabel voelen. Bovendien zouden de sessies moeten eindigen nog voordat er stress te zien is bij de hond. Een AAI sessie zou dus maximaal één uur of minder mogen duren, om de kans vermoeidheid te verkleinen (Ng et al., 2015). Sociale werkers die AAT uitvoeren, hebben een ethische verantwoordelijkheid om risico's op te merken en de dieren voldoende rust en herstel kansen te bieden (Evans & Gray, 2012). Regelmatige pauzes zijn nodig (Friesen, 2010), een minimum aantal rustkansen moeten in de dagelijkse planning inbegrepen worden. Er is geen algemene aanbeveling voor de frequentie en duur van deze pauzes, deze hangen grotendeels af van de intensiteit van de AAI en van de karaktereigenschappen van het individuele dier. Het regelmatig geven van rustkansen is beter dan wachten totdat de hond tekenen van stress of vermoeidheid toont (Ng et al., 2015).

Om het comfort en de gezondheid van de dieren tijdens het deelnemen aan AAT te verzekeren, moet er voor het dier steeds water en een rustplaats voorzien worden (Friesen, 2010). De European Society for Animal-Assisted Therapy (ESAAT, 2010) meldt wel dat het houden van therapiehonden in kooien, kennels of aan de ketting illegaal is.

Een belangrijk aspect van een succesvol programma is enerzijds de geschiktheid van het dier voor de rol. Anderzijds is het even belangrijk dat de medewerker de impact op het dier, van een soms onbekende fysieke omgeving, kan herkennen. De medewerker moet de stresssignalen van het dier opmerken (Evans & Gray, 2012). Teken van stress moeten nauwlettend opgevolgd worden (Friesen, 2010). Langdurige blootstelling aan stress kan een schadelijk effect hebben voor het meewerkende dier (Evans & Gray, 2012). Wanneer het

dier zich terughoudend gedraagt of zich niet lijkt te vermaken tijdens de sessies, zou het niet gedwongen mogen worden om deel te nemen. Dit is echter een uitdagende richtlijn, aangezien hij gebaseerd is op de subjectieve evaluatie van de begeleider. In het algemeen wordt aangeraden om te letten op tekenen van vermoeidheid, stress, dorst, oververhitting of de drang om te urineren of te ontlasten. Meer objectieve tekenen van stress, zoals stijfheid van het lichaam, een lage staart, janken of toegenomen hijgen, zouden moeten leiden tot het verwijderen van het dier uit de situatie. Als een korte onderbreking deze tekenen niet verlicht, is het nodig om het bezoek volledig te beëindigen (Ng et al., 2015). De eigenaar moet bereid zijn om het dier uit een situatie te verwijderen wanneer dat noodzakelijk is (Evans & Gray, 2012). Hij is dus verplicht om de interventie te stoppen wanneer het dier tekenen van angst vertoont (ESAAT, 2010).

Bij onvoldoende kennis over dierengedrag, is het mogelijk dat de begeleiders niet weten wanneer ze het dier uit een situatie moet weghalen. Zonder geschikte kennis kunnen begeleiders angst of stressreacties versterken (Hatch, 2007). Elke begeleider zou dus moeten deelnemen aan een formeel trainingsprogramma waarin volgende aspecten aan bod komen: zoönosen, infectiecontrole, vertrouwelijkheid naar de patiënt toe, te nemen acties in de nasleep van een ongeluk of verwonding, visuele inspectie voor ectoparasieten en het lezen van de lichaamstaal van het dier en herkennen van tekenen van ongemak, stress of angst. De grootste moeilijkheid hierbij ligt in het lezen van de lichaamstaal van het dier, aangezien de meeste begeleiders geen achtergrondkennis hebben over dierengedrag. Bovendien beschikken ze vaak over onvoldoende kennis over stressgerelateerd gedrag. Dit gegeven resulteert in het onvermogen tot dit aflezen of in het mislezen van specifiek gedrag. Weinig eigenaars zijn in staat om subtiele gedragsmatige tekenen van stress te herkennen en interpreteren. Dit onvermogen kan gevolgen hebben voor de gezondheid en het welzijn van het dier (Ng et al., 2015).

De eigenheid van het dier en diens mogelijkheid om in een geschikte omgeving normale gedragingen te uiten, maken een belangrijk deel uit van het welzijn van dat dier. Zo zijn honden van nature sociale dieren en floreren ze in het gezelschap van andere honden. Deze karaktereigenschap moet steeds in gedachten gehouden worden, aangezien afzondering voor lange tijdsperioden een nadelig effect heeft op het welzijn van de hond. Vanuit deze visie zouden dieren in het dagelijkse leven voorzien moeten worden met voldoende ruimte, geschikte uitrusting en het gezelschap van soortgenoten (Ng et al., 2015).

Bij de keuze om een bepaald dier in te zetten bij AAI, is het noodzakelijk om rekening te houden met de leeftijd en de fysieke gezondheid van het dier. De dieren zouden minstens één jaar oud moeten zijn, maar nog beter is een leeftijd van twee jaar oud aangezien honden dan hun sociale volwassenheid bereiken. Wanneer het dier veroudert, zijn er bijkomende uitdagingen op gebied van welzijn waar rekening mee dient gehouden te worden. Zo werd er reeds cognitieve en fysieke achteruitgang beschreven bij honden, waarbij desoriëntatie,

onrust, falen bij het herkennen van gekende personen, vervuilen van het huis werd vastgesteld (Ng et al., 2015). Deze cognitieve disfuncties worden ook wel benoemd als seniele dementie bij de hond (Frank, s.a.). Het kan dus nodig zijn om, wanneer de honden beginnen te verouderen, de duur van de betrokkenheid in de therapie sessies te verkorten. Er is echter geen algemene richtlijn over de leeftijd waarop dit zou moeten gebeuren, maar er zou toch al rekening mee gehouden moeten worden bij elk dier dat ouder is dan acht jaar. Hierbij zou elke situatie individueel bekeken moeten worden. In sommige gevallen worden de oudere dieren best niet meer ingeschakeld. In andere gevallen kan die beslissing juist meer stress veroorzaken, bijvoorbeeld wanneer het dier zijn deelname aan de therapie sessies gedurende vele jaren gewoon is. In dit geval kan de plotse verandering in planning of activiteiten door het dier als te stressvol ervaren worden. Er moeten dus aanpassingen gemaakt worden, maar het welzijn van het dier moet hier altijd op de eerste plaats komen (Ng et al., 2015).

3 MATERIAAL EN METHODEN

Uit de literatuurstudie die een antwoord geeft op de eerste twee onderzoeksvragen:

- Wat zijn de effecten van AAI op het welzijn van de betrokken honden?
- Omgevingsinvloeden: Hoe reageren honden op een nieuwe omgeving?

werd een reeks criteria gedestilleerd die het welzijn van honden in AAI settings bevorderen. Vervolgens werden een aantal instellingen/organisaties die AAI toepassen getoetst aan deze criteria.

Als basis voor de criteria werd de welzijnsrichtlijnen van het International Association of Human-Animal Interaction Organizations (IAHAIO) genomen. Deze werden op basis van de literatuurstudie geconcretiseerd voor honden.

De informatie over de nationale en internationale AAI-instellingen en organisaties werd gevonden via Google, met de zoektermen 'AAI organizations/organisaties' en 'List of AAI organizations' en is afkomstig van openbare websites. Enkele organisaties werden ook gevonden via de website van IAHAIO (<http://www.iahaio.org/>). De gevonden organisaties werden geselecteerd op basis van verwantschap met het IAHAIO - en daarmee samenwerkende organisaties - en de gebruikte taal (Nederlands of Engels).

4 RESULTATEN

4.1.1 Overzicht criteria

Het IAHAIO (2014) of 'International Association of Human-Animal Interaction Organizations' stelde verschillende richtlijnen op om het welzijn van de betrokken dieren in AAI te verzekeren. Tabel 1 geeft een overzicht van deze richtlijnen, welke gevolgen deze hebben voor het dier en welke concrete aanpassingen kunnen gemaakt worden om het welzijn te verbeteren. Naast de weergegeven richtlijnen volgens IAHAIO (2014) zijn ook aanbevelingen uit andere onderzoeken terug te vinden in deze tabel.

Criteria	Effect op de hond	Toepassing
1. Een goede fysieke en emotionele gezondheid van het dier.	<p>Bij veroudering van de hond zijn er bijkomende uitdagingen op gebied van welzijn en kan cognitieve en fysieke achteruitgang worden vastgesteld (Ng et al., 2015).</p> <p>Zieke honden kunnen zich afzonderen of verstoppen, willen niet spelen of oefenen en janken wanneer ze geaaid of benaderd worden. Ze kunnen dan eveneens angst of agressie uiten (Defra, 2009).</p> <p>Honden kunnen last hebben van verveling, wat geuit kan worden in ongepast gedrag (Defra, 2009).</p>	<p>Dieren die deelnemen aan AAI moeten op regelmatige basis gecontroleerd worden door een dierenarts (IAHAIO, 2014). Bij gedragsveranderingen (Defra, 2009) en tekenen van ziekte moet meteen dierenarts geraadpleegd worden en neemt het dier gedurende minstens één week niet deel aan AAI (Ng et al., 2015).</p> <p>Indien nodig de duur en betrokkenheid aan AAI laten afnemen (Ng et al., 2015).</p> <p>Beweging - waaronder interactief spelen met mensen en andere honden, wandelen en lopen - is belangrijk om een hond gezond, actief en gemotiveerd te houden. Een goede training gaat uit van positieve bekrachtiging en kan de levenskwaliteit van de hond doen toenemen (Defra, 2009).</p>

<p>2. Het dier geniet van zijn deelname aan de AAI.</p>	<p>Veel honden zijn gemotiveerd om te presteren, vinden het leuk om een doel te hebben en ervaren AAI als aangenaam (Ng et al., 2015).</p> <p>Interactie met mensen heeft een positieve invloed op het dopamine-, oxytocine-, prolactine-, cortisol- en endorfinegehalte (Johnson et al., 2008).</p>	<p>Door het zorgvuldig plannen van de interactie kunnen de voordelen voor zowel mens als dier maximaal gemaakt worden (Evans & Gray, 2012). Zo moet de hond, voor aanvang van de AAI, de plaats van de AAI kunnen verkennen en er zo vertrouwd mee worden (Friesen, 2010).</p> <p>Positieve gedragingen, interacties, spel (Glenk et al., 2014), frequent waarderen en aaien kan het cortisolgehalte in honden doen dalen (Ng et al., 2015). Het losmaken van de leiband, vrijheid van bewegen, positieve aandacht en voedselbeloningen in een vertrouwde groep mensen hebben ook dit effect (Glenk et al., 2014).</p>
<p>3. De begeleider is vertrouwd met het individuele dier dat aan de interventie deelneemt.</p>	<p>De persoonlijkheid van begeleider en zijn relatie met de hond beïnvloeden het gedrag, de prestatie en het cortisolgehalte van de hond (Schöberl, 2016). Een onvoldoende band met de begeleider kan ervoor zorgen dat het dier zich gestresseerd, ongerust en angstig voelen (Hatch, 2007). Honden beschouwen hun eigenaar als een veilige basis van waaruit zij hun omgeving verkennen (Konok et al., 2011).</p>	<p>De begeleider kan door het vertonen van positieve gedragingen, interacties, spel (Glenk et al., 2014), frequent waarderen en aaien van de hond zijn cortisolgehalte doen dalen (Ng et al., 2015).</p>

<p>4. Enkel gedomesticeerde dieren, die goed getraind en gesocialiseerd aan mensen zijn, mogen ingezet worden.</p>	<p>Honden zijn sociale dieren en hebben een natuurlijk verlangen voor sociaal contact met soortgenoten. Dit verlangen hebben ze tijdens de domesticatie op mensen overgebracht. Ze zijn in staat om hechte banden te vormen met mensen (Ng et al., 2015).</p>	<p>Deze dieren moeten op een menselijke manier getraind, zoals het gebruik van positieve bekrachtiging, en moeten goed gesocialiseerd zijn aan mensen (IAHAIO, 2014). Om gepast sociaal gedrag bij de ingezette honden te verzekeren, moeten ze voldoende positieve contacten hebben gehad met mensen, honden, andere dieren en omgevingsstimuli tijdens hun socialisatie periode (ESAAT, 2010).</p>
<p>5. Bij de ingezette dieren moet hun gedrag regelmatig geëvalueerd worden door een dierenarts of dierengedragstherapeut op hun geschiktheid tot deelname aan AAI.</p>	<p>De honden komen veel in contact met vreemden en/of kwetsbare mensen en moeten dus beschikken over een stil temperament en vriendelijkheid met vreemden (Johnson et al., 2008).</p>	<p>Regelmatige evaluaties, waarbij gekeken wordt naar gezondheid, temperament en gedrag, moeten de geschiktheid van het dier blijven verzekeren (IAHAIO, 2014). De frequentie van deze evaluaties wordt bepaald door de AAI-organisatie zelf, gaande van één evaluatie om de twee à drie jaar tot één keer in heel de loopbaan van de hond. Een evaluatie zou moeten plaatsvinden telkens er bij de hond negatief gedrag wordt vastgesteld of een gedragsverandering voor problemen zorgt (Ng et al., 2015).</p>
<p>6. De begeleiders moeten een opleiding gevolgd hebben over algemeen dierengedrag, geschikte mens-dier interacties en soortspecifieke interacties. Daarnaast moeten ze</p>	<p>Langdurige blootstelling aan stress kan een schadelijk effect hebben voor het meewerkende dier (Evans & Gray, 2012).</p>	<p>Begeleiders moeten getraind zijn in het herkennen van ongemak en stress bij het dier (IAHAIO, 2014). Tekenen van stress bij de hond moeten opgemerkt (Evans & Gray, 2012) en nauwlettend opgevolgd worden (Friesen, 2010).</p> <p>Bij objectieve tekenen van stress (lichaamsstijfheid, lage staart, janken of hijgen) zou de hond uit de situatie moeten verwijderd worden (Ng et al., 2015).</p>

<p>beschikken over kennis van de welzijnsnoden van het dier.</p>		
<p>7. De veiligheid en het comfort van het dier mag niet in het gedrang komen tijdens AAI.</p>	<p>Krukken, looprekken en rolstoelen kunnen een risico vormen voor een hond (Hatch, 2007).</p> <p>De honden komen in onbekende omgevingen en situaties terecht waar ze niet aan kunnen ontsnappen (Glenk et al., 2014). Het gebrek aan controle (Ng et al., 2015) kan voor de hond een negatief effect hebben op zijn fysieke en mentale welzijn (Hatch, 2007).</p>	<p>Om te voorkomen dat het dier geplaagd of ongepast behandeld wordt door de deelnemers aan de AAI, moet de begeleider op elk moment en in elke situatie aanwezig zijn (IAHAIO, 2014). De begeleider moet zijn hond beschermen tegen ongevallen, maar ook tegen eventueel agressief gedrag (Hatch, 2007).</p> <p>De hond moet vrij, zonder ketting, kunnen rondlopen tijdens de AAI (ESAAT, 2010).</p> <p>De hond moet de mogelijkheid krijgen tot ontlasten en/of urineren voor aanvang van de sessies (Ng et al., 2015).</p>
<p>8. De begeleider is verantwoordelijk voor de gezondheid, uitgerustheid en het comfort van het dier en staat in voor diens zorg tijdens en na de sessies.</p>	<p>Honden gebruiken hun begeleider als een veilige basis bij het verkennen van een omgeving (Konok et al., 2011). Bij gebrek aan een gedeelde geschiedenis met de begeleiders, kunnen honden zich gestrest, ongerust en angstig voelen (Hatch, 2007).</p>	<p>De begeleider is steeds verantwoordelijk voor de zorg, een geschikte plaatsing en het algemeen welzijn van het dier (ESAAT, 2010). Bij tekenen van ziekte moet de begeleider meteen een dierenarts raadplegen (Ng et al., 2015).</p> <p>De begeleider zorgt dat er altijd vers water beschikbaar is (Friesen, 2010; IAHAIO, 2014) en dat de omgeving geschikt en veilig is (IAHAIO, 2014). Hij bezoekt best enkel plaatsen waar de hond zich comfortabel voelt (Ng et al., 2015). Een rustplaats, waar de hond zich kan terugtrekken, moet aanwezig zijn (Friesen, 2010). De hond moet voldoende rustkansen krijgen. Bij</p>

		tekenen van stress en/of vermoeidheid zou de begeleider de sessie moeten onderbreken of stopzetten (Ng et al., 2015).
9. Het dier mag niet overweldigd of overwerkt zijn.	Om de kans op vermoeidheid bij de hond te verkleinen (Ng et al., 2015) moet deze voldoende rust en herstel kansen krijgen (Evans & Gray, 2012).	<p>De tijdsduur van een sessie moet beperkt worden tot een periode van 30 à 45 minuten (IAHAIO, 2014). Het aantal sessies per dag moet voor aanvang van de AAI afgesproken worden en mag niet overschreden worden (SCAS, 2013). Het aantal interventies mag het welzijn van het dier niet aantasten (ESAAT, 2010). Bij signalen van vermoeidheid en/of stress moet de sessie stopgezet worden (Ng et al., 2015).</p> <p>Er moeten voldoende pauzes ingelast worden tijdens de AAI (Friesen, 2010; Ng et al., 2015). De frequentie en duur van deze pauzes is niet algemeen bepaald, maar hangt af van de intensiteit van de AAI en het karakter van de hond. Het regelmatig geven van rustkansen is beter dan wachten totdat de hond tekenen van stress of vermoeidheid toont (Ng et al., 2015).</p>
10. De zorg voor de dieren moet passend zijn voor de diersoort en het dier de mogelijkheid geven om natuurlijk gedrag te vertonen.	De eigenheid van een hond en diens mogelijkheid om natuurlijke gedragingen te vertonen, maken een belangrijk deel uit van zijn welzijn (Ng et al., 2015).	<p>Het dier zou voorzien moeten worden van aangepast voer, een geschikte huisvesting, verlichting, aangepaste omgevingstemperatuur en omgevingsverrijking (IAHAIO, 2014).</p> <p>De hond moet de kans krijgen om de omgeving waar de AAI zal plaatsvinden te verkennen (Friesen, 2010).</p>

Tabel 1: Overzichtstabel criteria AAI volgens IAHAIO (2014), tenzij een andere bron is vermeld

4.1.2 Nationale organisaties

Tabel 2 geeft een overzicht van enkele Vlaamse organisaties die zich richten op educatie en vorming over AAI en AAI eveneens inzetten. De informatie werd gevonden op de websites van de organisaties, deze kunnen teruggevonden worden in de bronnenlijst.

Naam organisaties	Beschrijving	Doelgroep	Aanbod
BIAAT of 'Belgisch Instituut voor Animal Assisted Therapy'	In 2009 gesticht als een onderwijsinstelling dat beroepsopleidingen aanbiedt over AAI. Voert, in samenwerking met hogescholen en universiteiten, onderzoeken uit en biedt hen advies aan voor praktijksettings.	Professionals, studenten, instellingen	Organisatie van vormingen over AAI Studievereniging Samenwerking met 'Domein 't Kattenheye'
Patrasche Foundation	Non-profit organisatie die vanuit een context van bijzondere hulpverlening werkt. Hierbij worden geselecteerde honden, binnen de welzijnszorg, ingezet.	Jongeren en volwassenen met psychosociale problemen	Hulpverleningsprogramma's Hondenbegeleiding Opleiding 't Keerhof vzw
Het Stadsbeest	Deze organisatie biedt verschillende diensten aan in het kader van '(samen)leven met een dier in de stad'. Stadsbeest ondersteunt mensen bij hun vragen omtrent huisdieren en doet dit via educatie, preventie en sociale acties.	Professionals en vrijwilligers tewerkgesteld in dienstencentra en woonzorgcentra Kinderen vanaf de tweede kleuterklas tot het zesde leerjaar Werknemers	Opleidingen over AAI Projecten AAIbeest, Schoolbeest en Beest@work

Tabel 2: Nationale organisaties

4.1.3 Internationale organisaties

In tabel 3 worden verschillende internationale organisaties weergegeven, waarvan sommigen reeds samenwerken met IAHAIO en voortgaan op de principes omtrent AAI die door deze organisatie opgesteld zijn. Er wordt tevens aangegeven welke richtlijnen op de websites van deze instellingen vermeld worden. Ook enkele projecten van de voorgaande nationale organisaties zijn in deze tabel opgenomen. De referenties van deze websites staan weergegeven in de bronnenlijst. Een criterium wordt aangeduid indien de organisatie een beschrijving of vermelding geeft van één of meerdere aspecten van de criteria die in tabel 1 beschreven werden.

Criteria \ Naam organisatie	Domein 't Kattenheye	't Keerhof vzw	AAIbeest	Stichting Therapiehond (NL)	R&L Begeleiding met 4 poten (NL)	Chivas Coaching & Therapie (NL)	Children's Specialized Hospital (VS)	Dogs For Good (UK)	Pet Partners (VS)	The Good Dog Foundation (VS)	Healing House (VS)	Visiting Pet Programm (VS)	Therapy Dogs United
1. Goede fysieke en emotionele gezondheid van het dier.			X	X	X	X	X	X	X	X		X	
2. Het dier geniet van zijn deelname.			X										
3. De begeleider is vertrouwd met het individuele dier.	X	X	X		X	X	X		X	X	X	X	X
4. Gedomesticeerde dieren, die goed getraind en gesocialiseerd zijn, worden ingezet.		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
5. Gedragsevaluatie door een dierenarts of dierengedragstherapeut.		X	X	X			X		X	X	X	X	X

6. De begeleiders hebben een opleiding gevolgd en kennen de welzijnsnoden van het dier.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
7. Veiligheid en comfort van het dier.					X				X				
8. De begeleider is verantwoordelijk voor de gezondheid, uitgerustheid en het comfort.					X		X		X				
9. Het dier mag niet overweldigd of overwerkt zijn.				X					X				
10. De zorg is passend voor de diersoort en natuurlijk gedrag vertonen is mogelijk.													

Tabel 3: (Inter)nationale organisaties en de aanwezige criteria

Criterium tien wordt bij geen enkele organisatie op de website vermeld. Anderzijds wordt aan criteria vier en zes bij alle organisaties als belangrijk beschouwd. De organisatie 'Pet Partners' heeft met een vermelding van acht criteria het beste resultaat. Met twee criteria scoort 'Domein 't Kattenheye' het laagste resultaat.

5 DISCUSSIE

AAT wordt vaak georganiseerd door mensen met een oprechte liefde voor dieren en een verlangen om de voordelen van deze relaties te delen met anderen. In het algemeen heeft men het gevoel dat het gaat om 'activiteiten die voor een dier goed zijn om bij betrokken te zijn' (Evans & Gray, 2012). Evans & Gray (2012) gaan er echter niet van uit dat de dieren en mensen die betrokken zijn bij AAT dezelfde voorrechten of macht hebben, hoewel zij de term 'medewerker' bewust gebruiken in een poging om het temperament, de vaardigheden en het werk dat de dieren bijdragen in AAT te erkennen. In het algemeen vereist AAI een unieke combinatie van spanningen en inspanningen van het betrokken dier. Bij het inzetten van dieren voor eender welk doel, is er een ethische verplichting om te verzekeren dat er aan de noden van het dier, op gebied van gezondheid en welzijn, wordt voorzien. Hierbij is het belangrijk om zijn welzijn vanuit het standpunt van het dier te evalueren. Toch kan dit een uitdaging zijn, doordat we beschikken over een beperkt vermogen om het perspectief van een dier in een bepaalde situatie te interpreteren. Welzijn wordt meestal gescoord op een schaal van 'zeer goed' tot 'zeer slecht'. Bij het inzetten van dieren ten dienste van mensen, zoals bij AAI, hebben de mensen ethische verplichtingen, ten opzichte van deze dieren, om hen een 'zeer goed' welzijn te bezorgen. Deze 'zeer goede' welzijnstatus wordt gekenmerkt door een toestand waarin het dier veel soortspecifieke gedragingen vertoont en het in staat is om doeltreffend om te gaan met omgevingsstimuli. Bovendien verkeert het dier in een goede fysieke gezondheid en is het, het grootste deel van de tijd, stressvrij. Dierenwelzijn wordt vaak beschreven in termen van stress, waarbij hoge stressgehalten in verband worden gebracht met een slecht welzijn. Lage stressgehalten duiden op een goed welzijn. Het is grotendeels de verantwoordelijkheid van de begeleider om het welzijn van zijn dier te verzekeren (Ng et al., 2015).

Deze bachelorproef begint met het verstrekken van algemene informatie over de gebruiken van AAI en gaat over naar de effecten van AAI op de hond. Dat AAI voordelen biedt voor de mensen die eraan deelnemen, wordt in het algemeen aangenomen. Echter, voor de deelnemende dieren kan AAI risico's inhouden, waardoor hun welzijn in het gedrang komt. Het doel van deze studie was om meer inzicht te geven in wat de effecten zijn van AAI op het welzijn van de hond. Er werd een overzicht van de negatieve effecten van AAI op het welzijn van de hond gegeven. Zo speelt het ervaren van stress, waarbij men vooral kijkt naar de lichaamstaal van de hond, een belangrijke rol in het vaststellen van zijn welzijn. Een doel van deze studie is immers om het welzijn in kaart te brengen en maatregelen aan te bieden om dit welzijn te garanderen en bevorderen. De rol die de begeleider en de omgeving hierbij hebben, wordt eveneens besproken.

Het tweede deel van deze bachelorproef geeft enkele nationale instellingen en internationale organisaties in tabellen 2 en 3 weer. De internationale organisaties en enkele

projecten van de nationale organisaties worden opgelijst en in kaart gebracht aan de hand van de opgestelde criteria. Deze criteria worden weergegeven in tabel 1 en zijn opgesteld aan de hand van enkele bronnen - met als belangrijkste IAHAIO - en informatie weergegeven in de voorgaande literatuurstudie. Ze geven een belangrijk inzicht in de voorwaarden om hondvriendelijke AAI uit te voeren. Zo is het onder andere belangrijk dat het dier een goede fysieke en emotionele gezondheid heeft, het goed getraind en gesocialiseerd is, geniet van zijn deelname aan de AAI en natuurlijk gedrag kan vertonen. Ook de begeleider is van belang: hij heeft een opleiding gevolgd, is vertrouwd met het dier en kent zijn welzijnsnoden, zorgt voor de gezondheid, uitgerustheid en het comfort van het dier. Tabel 1 bevat ook de effecten die de criteria op de hond hebben en enkele praktische toepassingen die uitgevoerd kunnen worden om aan deze criteria te voldoen. Zo kan bijvoorbeeld de fysieke en emotionele gezondheid van de hond bevorderd worden door regelmatige dierenartscontroles, beweging en training met positieve bekrachtiging.

Indien een organisatie de weergegeven criteria allemaal toepast, zou het welzijn van de benutte hond zo optimaal mogelijk zijn. Het tiende criterium in de tabel wordt door geen enkele organisatie op de website vermeld. Criteria vier en zes worden bij alle organisaties vermeld. Organisatie 'Pet Partners' vermeld acht criteria op zijn website, 'Domein 't Kattenheye' vermeld er twee.

Bij geen enkele weergegeven (inter)nationale organisatie werden alle criteria aangeduid, maar dit wil niet zeggen dat deze organisaties onvoldoende rekening houden met het welzijn van de hond. De informatie die diende als basis voor deze tabel, is afkomstig van het internet. De weergegeven organisaties hebben allemaal een eigen website en aan de hand van de gegevens op deze website werd de tabel ingevuld. Sommige criteria worden echter niet vermeld op de websites, maar dit betekent niet noodzakelijk dat deze criteria in de praktijk niet aanwezig zijn of worden nageleefd. Tabel 3 geeft enkel een indicatie over de kennis over en naleving van de criteria door de organisaties en het belang dat deze aan de criteria hechten. Dit is echter niet alleszeggend. Om een correcter beeld te geven van deze organisaties en de stappen die zij nemen ter garantie van het welzijn, zou ter plaatse moeten geobserveerd worden, enquêtes afgenomen worden, stressmetingen plaatsvinden... Meer uitgebreid onderzoek is nodig.

Echter, deze criteria zijn voornamelijk opgesteld volgens de principes van IAHAIO.

Vermoedelijk kunnen deze met toekomstig onderzoek verder aangevuld worden met nog meer specifieke criteria. Zo kan bijvoorbeeld gekeken worden naar:

- wat is het optimale en maximale aantal personen dat aanwezig mag zijn tijdens AAI
- hoe wordt de ruimte best ingericht (vb.: geschikte vloer/ondergrond, veel/weinig meubels, drukke/lege ruimte...)
- de invloed van verschillende omgevingen (vb.: ziekenhuis t.o.v. gevangenis...) en omgevingsfactoren (vb.: licht, geluid...)
- de invloed van de aanwezigheid van (soort)genoten

De precieze effecten van deze criteria kunnen verder onderzocht worden.

De criteria van IAHAIO bieden de mogelijkheid om een praktische checklist op te stellen, opdat bij de toepassing van AAI - in elke mogelijke setting - steeds het optimale welzijn van de honden wordt verzekerd. Deze checklist kan dan (inter)nationaal gebruikt worden als handleiding bij de toepassing van AAI, opdat de uitvoering van AAI met honden op een uniforme manier gebeurt. Deze bachelorproef kan reeds de aanzet vormen voor de uitwerking van deze checklist.

6 BESLUIT

AAI heeft zowel positieve als negatieve effecten tot gevolg op het welzijn van de hond. De negatieve effecten resulteren meestal in stress bij het dier. Chronische stress is schadelijk voor de gezondheid en het welzijn van het dier en kan vastgesteld worden door observatie van de lichaamshouding en het gedrag. Het is belangrijk dat AAI zodanig ontworpen en uitgevoerd wordt dat de negatieve effecten beperkt worden en de positieve invloeden gestimuleerd worden. De hond moet ook voordelen ervaren aan AAI en zoveel mogelijk natuurlijk gedrag kunnen vertonen. Hier kan ook de omgeving waarin de AAI plaatsvindt en de manier waarop er met een nieuwe omgeving wordt omgegaan een rol spelen.

Organisaties die AAI inzetten, kunnen maatregelen nemen om het welzijn van de hond te verbeteren. De begeleider van de hond draagt hierbij een grote verantwoordelijkheid. Opdat het welzijn van de betrokken honden in alle settings en omgevingen gegarandeerd en beschermd wordt, dient er steeds rekening gehouden worden met enkele criteria. Verschillende organisaties vermelden enkele van deze richtlijnen, maar nog niet alle criteria worden beschreven en er is geen garantie dat de beschreven criteria daadwerkelijk worden opgevolgd.

Deze studie kan aanleiding geven tot de opstelling van een algemene aanpak bij AAI, in de vorm van een handleiding of checklist, opdat het welzijn van de hond steeds beschermd en bevorderd wordt. Bij het opstellen van de checklist voor toepassingen van AAI met honden bemerken we nog een aantal zaken die niet geweten zijn, zoals de invloed van omgevingsfactoren, aanwezigheid van soortgenoten, inrichting van de ruimte en het aantal aanwezige personen. Meer uitgebreid onderzoek is nodig.

LIJST VAN TABELLEN EN FIGUREN

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: Overzichtstabel criteria volgens IAHAIO (2014), tenzij een andere bron is vermeld p.25

Tabel 2: Nationale organisaties p. 30

Tabel 3: (Inter)nationale organisaties en de aanwezige criteria p. 31

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Lichaamstaal bij stress en angst p. 15

BRONNENLIJST

- Beck, A.M. (2014). *The biology of the human-animal bond*. *Animal Frontiers*, 4(3), 32-36.
- BIAAT. *Belgisch Instituut voor Animal Assisted Therapy*. Geraadpleegd op 13 april 2016, op de website www.therapiemetdieren.be
- Byrd, B. (2012). *Human-canine relationships: Dog behavior and owner perceptions*. Senior thesis, Liberty University, 1-39.
- Casey, R.A., Bradshaw, J.W.S. (2007). *The assessment of welfare*. *The welfare of cats*, 3, 23-46.
- Chivas Coaching & Therapie. Geraadpleegd op 28 april 2016, op de website <http://www.chivascoaching.nl/>
- Creagan, E.T., Bauer, B.A., Thomley, B.S., Borg, J.M. (2015). *Animal-assisted therapy at Mayo Clinic: The time is now*. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 21, 101-104.
- Defra (2009). *Code of practice for the welfare of dogs*. Department for Environment, Food and Rural Affairs, 1-14.
- Dogs for good (2015). Geraadpleegd op 29 april 2016, op de website <https://www.dogsforgood.org/>
- Doggo (s.a.). *Honden kunnen niet goed generaliseren*. Gevonden op 6 mei 2016, op de website <http://www.doggo.nl/artikelen/hondengedrag/honden-kunnen-niet-generaliseren.php>
- European Society for Animal-Assisted Therapy (2010). *Principles for animal-assisted work with domestic animals and pets*. ESAAT, 1-6.
- Evans, N., Gray, C. (2012). *The practice and ethics of Animal-Assisted Therapy with children and young people: Is it enough that we don't eat our co-workers?* *British Journal of Social Work*, 42, 600-617.
- Friesen, L. (2010). *Exploring Animal-Assisted programs with children in school and therapeutic contexts*. *Early childhood educational journal*, 37, 261-267.
- Geist, T.S. (2011). *Conceptual framework for animal assisted therapy*. *Child Adolescent Social Work Journal*, 28, 243-256.
- Glenk, L.M., Kothgassner, O.D., Stetina, B.U., Palme, R., Kepplinger, B., Baran, H. (2014). *Salivary cortisol and behavior in therapy dogs during animal-assisted interventions: A pilot study*. *Journal of Veterinary Behavior*, 9, 98-106.
- Hatch, A. (2007). *The view from all fours: a look at an Animal-Assisted Activity program from the animals' perspective*. *Anthrozoös*, 20(1), 37-50.

- Haubenhofer, D.K., Kirchengast, S. (2006). *Physiological arousal for companion dogs working with their owners in animal-assisted activities and animal-assisted therapy*. Journal of applied animal welfare science, 9(2), 165-172.
- Haverbeke, A., Diederich, C., Depiereux, E., Giffroy, J.M. (2008). *Cortisol and behavioral responses of working dogs to environmental challenges*. Physiology and Behavior, 93, 59-67.
- Heeling House. *Animal Assisted Therapy Reimagined*. Geraadpleegd op 29 april 2016 op de website <http://www.heelinghouse.org/>
- Het Stadsbeest. Geraadpleegd op 28 april 2016, op de website <http://www.stadsbeest.be/>
- Humane Society (s.a.). *Body Language: Dogs*. Silicon Valley, 1-3.
- IAHAIO (2014). *The IAHAIO definitions for animal assisted intervention and guidelines for wellness of animals involved*. IAHAIO White Paper.
- Jalongo, M.R., Astorino, T., Bomboy, N. (2004). *Canine Visitors: The Influence of Therapy Dogs on Young Children's Learning and Well-Being in Classrooms and Hospitals*. Early Childhood Education Journal, 32(1), 9-16.
- Johnson, R., Meadows, R.L., Haubner, J.S., Sevedge, K. (2008). *Animal-Assisted Activity Among Patients With Cancer: Effects on Mood, Fatigue, Self-Perceived Health, and Sense of Coherence*. Oncology Nursing Forum, 35(2), 225-232.
- Knisely, J., Barker, S., Barker, R. (2012). *Research on Benefits of Canine-Assisted Therapy for Adults in Nonmilitary Settings*. The army medical department journal, 30-37.
- Konok, V., Doka, A., Miklosi, A. (2011). *The behavior of the domestic dog (Canis familiaris) during separation from and reunion with the owner: A questionnaire and experimental study*. Applied Animal Behaviour Science, 135, 300-308.
- Kruger, K.A., Trachtenberg, S.W., Serpell, J.A. (2004). *Can animals help humans heal? Animal-Assisted Interventions in adolescent mental health*. Center for the interaction of animals and society, University of Pennsylvania school of veterinary medicine, 1-37.
- Ley, J., Coleman, G.J., Holmes, R., Hemsworth, P.H. (2006). *Assessing fear of novel and startling stimuli in domestic dogs*. Applied Animal Behaviour Science, 1-14.
- Lucidi, P., Bernabo, N., Panunzi, M., Villa, P., Mattioli, M. (2005). *Ethotest: A new model to identify (shelter) dogs' skills as service animals or adoptable pets*. Applied Animal Behaviour Science, 95, 103-122.
- Marcus, D.A., Bernstein, C.D., Constantin, J.M., Kunkel, F.A., Breuer, P., Hanlon, R.B. (2012). *Animal-Assisted Therapy at an Outpatient Pain Management Clinic*. Pain Medicine, 13, 45-57.

- Marcus, D.A. (2013). *The science behind Animal-Assisted Therapy*. Current Pain and Headache Reports, 17(322), 1-7.
- McGuirk, K. (2001). Animal Assisted Therapy: At the Children's Specialized Hospital. Scientific and Technical Writing Final Proposal, Rutgers University, New Brunswick.
- Mills, J.T., Yeager, A.F. (2012). *Definitions of animals used in healthcare settings*. The army medical department journal, 1-18.
- Moretti, L., Hentrup, M., Kotrschal, K., Range, F. (2015). *The influence of relationships on neophobia and exploration in wolves and dogs*. Animal Behaviour, 107, 159-173.
- Ng, Z., Albright, J., Fine, A., Peralta, J. (2015). *Our ethical and moral responsibility: ensuring the welfare of therapy animals*. Handbook on Animal-Assisted Therapy, Elsevier, 357-376.
- O'Callaghan, D.M., Chandler, C.K. (2011). *An Exploratory Study of Animal-Assisted Interventions Utilized by Mental Health Professionals*. Journal of Creativity in Mental Health, 6, 90-104.
- O'Haire, M.E. (2012). *Animal-Assisted Intervention for Autism Spectrum Disorder: A Systematic Literature Review*. Journal of Autism Dev. Disorder, 43, 1606-1622.
- Palley, L.S., O'Rourke, P.P., Niemi, S.M. (2010). *Mainstreaming Animal-Assisted Therapy*. ILAR Journal, 51(3), 199-207.
- Patrasche Foundation. Gevonden op 13 april 2016, op de website <http://www.patraschefoundation.be/>
- Pet Partners. Gevonden op 13 april 2016, op de website <https://petpartners.org/>
- R&L Begeleiding met 4 poten. Gevonden op 28 april 2016, op de website <http://www.begeleidingmethonden.com/>
- Rooney, N., Gaines, S., Hiby, E. (2009). *A practitioner's guide to working dog welfare*. Journal of Veterinary Behavior, 4, 127-134.
- Salgirli, Y. (2008). *Comparison of stress and learning effects of three different training methods: Electronic training collar, pinch collar and quitting signal*. Literatuurstudie in het kader van de Masterproef, Hannover.
- SCAS (2013). *Animal-Assisted Interventions Code of Practice for the UK*. Society for Companion Animal Studies Limited, 1-9.
- Schöberl, I., Beetz, A., Solomon, J., Wedl, M., Gee, N., Kotrschal, K. (2016). *Social factors influencing cortisol modulation in dogs during strange situation procedure*. Journal of Veterinary Behavior, 11, 77-85.

Schultz, P.N., Remick-Barlow, G.A., Robbins, L. (2007). *Equine-assisted psychotherapy: A mental health promotion/intervention modality for children who have experienced intra-family violence*. *Health and Social Care in the Community*, 15(3), 265-271.

Stichting Therapiehond Nederland (2015). Geraadpleegd op 28 april 2016, op de website <http://www.stichtingtherapiehond.nl/>

The Balanced Canine (2011). *How to handle fear and fear aggression in dogs*. Geraadpleegd op 23 april 2016, op de website <http://www.thebalancedcanine.com/how-handle-fear-fear-aggression-dogs/>

The Good Dog Foundation. Geraadpleegd op 29 april 2016, op de website <http://thegooddogfoundation.org/>

Therapy Dogs United. Geraadpleegd op 29 april 2016, op de website http://www.therapydogsunited.org/join_your_dog/

't Keerhof vzw. Gevonden op 5 mei 2016, op de website http://www.keerhof.be/contact_nl.php

van Rooijen (2010). *Do dogs and bees possess a 'theory of mind'?* *Animal Behaviour*, 79, e7-e8.

Vanroose, A. (2013). *Cushing syndroom bij de hond*. Literatuurstudie en het kader van de Masterproef, Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Gent.

Visiting Pet Program. *Bringing Love and Leaving Smiles*. Geraadpleegd op 29 april 2016, op de website <http://www.visitingpetprogram.org/>

Vriend voor het Leven (s.a.). *Villa Samson*. Geraadpleegd op 23 april 2016, op de website http://www.vriendvoorhetleven.be/VillaSamson_nl

Wohlfarth, R., Mutschler, B., Beetz, A., Kreuser, F., Korsten-Reck, U. (2013). *Dogs motivate obese children for physical activity: Key elements of a motivational theory of animal-assisted interventions*. *Frontiers in Psychology*, 1-18.

LIJST VAN BIJLAGEN

Bijlage 1: Persartikel

'Therapie met dieren: wat vindt uw hond ervan?', p. 38

BIJLAGE 1

Therapie met dieren: wat vindt uw hond ervan?

U heeft er vast wel al van gehoord: een hond die op bezoek komt in het rusthuis van uw grootmoeder, het dochtertje van de buren dat wekelijks naar de hippotherapie gaat en het konijn dat gestreeld wordt door de kinderen van het eerste leerjaar. Het inzetten van dieren bij verschillende interventies ("Animal-Assisted Interventions" of kortweg AAI) is een toepassing die meer en meer gebruikt wordt in diverse settings. Dat de mens voordelen ervaart uit zijn band met dieren is reeds bewezen en daar kan ook elke huisdiereigenaar wel mee instemmen. Echter, wat vindt uw huisdier er eigenlijk zelf van om deel te nemen aan activiteiten (AAA) of therapieën (AAT)? Heeft bijvoorbeeld een hond er evenveel baat en plezier bij als zijn baasje? Kunnen we het welzijn van de hond hierbij verbeteren? Deze vragen kunnen we enkel beantwoorden door te kijken door de ogen van uw hond...

Foto: Doggo (s.a.)

Huisdieren zijn alomtegenwoordig: in Vlaanderen had in 2008 één op de vijf gezinnen een hond. Eén op de vier gezinnen heeft een kat. Dieren hebben een positieve invloed op zowel onze lichamelijke, geestelijke als emotionele gezondheid. Zo zorgt de interactie met dieren voor een lagere hartslag en bloeddruk, neemt het gevoel van eenzaamheid en depressie af en kan het pijn verminderen. Om die reden worden zij ook regelmatig ingezet in omgevingen waar deze positieve invloed benut kan worden, zoals in de gezondheidszorg, scholen, rusthuizen en gevangenissen. Echter, bij elk gebruik van dieren rijst de volgende ethische vraag: welk effect heeft dit op het welzijn van het betrokken dier? Vanuit dit standpunt werd het inzetten van honden bij interventies opnieuw bekeken.

Honden kunnen via hun lichaamstaal duidelijk communiceren naar mensen toe. Het is aan de hand van deze lichaamstaal dat we kunnen aflezen hoe een hond zich voelt. Voelt een hond zich gestrest, dan gaat hij onder andere een lage lichaamshouding aannemen, meer of net niet bewegen, blaffen of janken, urineren en schudden met zijn lichaam. Ook bij AAI kunnen honden stress ervaren. Zo komen ze vaak in onvoorspelbare omstandigheden terecht, waar veel mensen zijn, en op plaatsen met onaangename geuren en luide geluiden. Bovendien komen ze in contact met vreemde mensen, zonder de mogelijkheid om aan deze ongewenste sociale contacten te ontsnappen. Er bestaan ook zorgen over de duur van de interventie, de beperkte beschikbaarheid van water en de hoge temperaturen die heersen op de plaatsen waar de AAI doorgaat.

Bij de welzijnsproblemen - maar ook voordelen! - speelt de begeleider een belangrijke rol. Het is zijn taak om tekenen van stress bij zijn hond te herkennen en eventueel in te grijpen. Zo kan hij zorgen voor rustpauzes of kan hij de interventie helemaal stopzetten wanneer de hond te veel stress heeft of angstig is. Anderzijds kent hij ook het natuurlijke gedrag van zijn hond en moet hij deze dan ook de kans geven om dit gedrag zoveel mogelijk te vertonen. Hij moet ervoor zorgen dat de interventies ook voordelen bieden voor zijn hond. Er zijn immers ook positieve gevolgen aan AAI verbonden voor de hond. Zo kan contact met mensen juist erg leuk zijn voor een hond, kan het stress juist doen afnemen en gevoelens van geluk en welzijn doen toenemen.

In België houden organisaties zoals BIAAT, de Patrasche Foundation en het Stadsbeest zich bezig met het organiseren van en informeren over interacties met dieren. Ook op internationaal vlak vervullen organisaties zoals Pet Partners, ESAAT en ASI deze rollen.

Hoewel AAI steeds meer en meer voorkomt en verschillende (inter)nationale organisaties er gebruik van maken, blijkt uit ons onderzoek dat er nog geen uniforme aanpak bestaat op gebied van het welzijn van de honden. De bachelorproef geeft reeds een eerste aanzet tot de vorming van deze uniforme aanpak, maar voor een definitief resultaat moeten de richtlijnen nog verder uitgewerkt worden door verder onderzoek. Voorlopig blijft de zorg voor het dier en diens welzijn de verantwoordelijkheid van de individuele begeleiders en dit moet steeds op de eerste plaats komen.